

БІЛІНГВАЛЬНІСТЬ, ЯК ПСИХОСОЦІАЛЬНЕ І СОЦІОКУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ В СФЕРІ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Анотація. Розглянуто багатоаспектність дослідження проблем білінгвізму в рамках педагогіки, психології, соціолінгвістики. Виявлено, що білінгвізм – це, перш за все, соціокультурний феномен, який необхідно вивчати в різних аспектах, в першу чергу в соціолінгвістичному, психолінгвістичному і власне, лінгвістичному. Було встановлено, що на сьогодні сформувалося неоднозначне ставлення до білінгвізму: соціологи оцінюють його здебільшого негативно, стверджуючи, що двомовність в кордонах однієї країни призводить до соціальної нестабільності; психологи звертають нашу увагу на негативний вплив білінгвізма на дитячу психіку. На захист білінгвізму зароджується той аргумент, що двомовна особистість – це особистість, яка володіє двома мовними кодами, двома засобами мови, двома інструментами мислення, які посилюють можливості індивіда, підвищує інтелектуальний рівень особистості, її культуру за умов правильно підібраних освітніх умов та засобів досягнення самої двомовності або освітнього середовища.

Ключові слова: білінгвізм, соціокультурний феномен, двомовність, двомовна особистість, мовний код, соціокультурна компетентність, студент-білінгв, дитина білінгвал, освіта в двомовному середовищі.

Abstract. The multidimensional studies of bilingualism problems in the framework of pedagogy, psychology, sociolinguistics is considered. It was found that bilingualism is, first of all, a socio-cultural phenomenon that needs to be studied in various aspects, first of all in sociolinguistic, psycholinguistic and, in fact, linguistic. It was found that today there is an ambiguous attitude to bilingualism: sociologists assess it mostly negatively,

arguing that bilingualism within the borders of one country leads to social instability; psychologists draw our attention to the negative impact of bilingualism on the child's psyche. In defense of bilingualism, the argument arises that a bilingual person is a person who has two language codes, two means of speech, two tools of thinking that enhance the capabilities of the individual, increase the intellectual level of the individual, his culture

Keywords: bilingualism, sociocultural phenomenon, bilingualism, bilingual personality, language code, sociocultural competence, bilingual student, child bilingual, education in a bilingual environment.

Під двомовністю або білінгвізмом зазвичай розуміють володіння і застосування більш ніж однієї мови, при цьому ступінь володіння тією чи іншою мовою може бути дуже різною. Найвища ступінь білінгвальності виникає тоді, коли людина, яка висловлюється визнає рідною другу мову. Ідеальними двомовними білінгвами, існування яких є можливим за П. Блумфілдом, насправді є люди, які проживали на території минулого СРСР. Індивідуальний же білінгвізм швидше є феноменом, який проявляється, перш за все, там, де існують мовні меншини. Неоднакове найчастіше і функціональний розподіл мов у тій чи іншій сферах. Фактично білінгви використовують кожен з мов, якими володіють в різних соціальних контекстах і не в змозі використати кожен з відомих їм мов у всіх контекстах в рівній мірі.

Контактною є білінгвальність при виникненні мови міжнаціонального спілкування. І також варто розрізняти відмінний від "природної двомовності" неконтактний білінгвізм, який став наслідком цілеспрямованого вивчення іноземної мови в штучних умовах, максимально методично наближених до природних, що відтворюють реальну комунікативну ситуацію:

- в родині (за ініціативи одного з батьків, який не є носієм мови (в трактуванні автора – штучний або насильницький білінгвізм))
 - в дитячому садку;
 - в школі;
 - у ВНЗ;
 - на мовних і спеціальних курсах.

Але якщо розглядати проблему двомовності глобально, то потрібно згадати і про те, що білінгвальні можуть бути не тільки окремі особи, а й цілі народи або соціальні шари суспільства. Як згадувалося вище, народи Україна і Білорусії і Казахстану і Грузії вільно спілкуються двома мовами з дитинства.

Як таке, поняття "навчання на білінгвальної основі" в тому, чи іншому типі середнього навчального закладу включає (відповідно до сучасного підходу):

* вивчення предмету і оволодіння учням предметним знанням в певній галузі на основі взаємопов'язаного використання двох мов (рідної і не рідного) як засіб освітньої діяльності;

* вивчення іноземної мови в процесі оволодіння певним предметним знанням за рахунок взаємопов'язаного використання двох мов і оволодіння іноземною мовою як засобом освітньої діяльності.

Мова при такому навчанні розглядається, перш за все, як інструмент залучення до світу спеціальних знань, і зміст навчання відрізняється поєднанням предметного і мовного компонентів у всіх ланках навчально-виховного процесу. [9]

В одній зі своїх робіт Л. Продрому, кажучи про роль рідної мови, пропонує ряд метафор, кожна з яких по-своєму справедлива, якщо не сприймати її як істину в останній інстанції: [1]

«Рідна мова на уроці іноземної - це:

1. Ліки (безумовно, корисні, але які мають ряд протипоказань і викликають звикання);
2. Колодязь, з якого черпаються знання;
3. Стіна, яка заважає викладання;
4. Вікно в широкий світ (воно дозволяє розглянути попередній досвід учнів, їх інтереси і знання світу, їх культуру);
5. Милиця (він допомагає рухатися вперед, але одночасно свідчить про безпорадність);
6. Мاستило, завдяки якому шестерінки уроку рухаються злагоджено, як єдиний механізм, таким чином, зберігаючи час».

Цей же автор алегорично, перераховує ряд функцій рідної мови. І не варто б було писати ще одну роботу на цю тему, якби не бажання показати, що в застосуванні рідної мови криється цілий ряд не досліджених досконало можливостей. Продемонструємо це на ряді прикладів, де мова виступає у функціях, найбільш часто згадуваних в методичних роботах.

Рідна мова - це:

1.Засіб пояснення граматичного матеріалу. Тут роль рідної мови двояка. Це і мова, на якій ведеться пояснення, і матеріал зіставлення.

2.Засіб семантизації лексичних одиниць. У цій функції рідна мова застосовується лише тоді, коли не спрацьовують прийоми демонстрації, здогадки за формою слова або інакше сказаного тлумачення значення.

3.Контроль розуміння знання граматичних структур або лексичних одиниць. Це особливо важливо у випадках полісемії або омонімії. При аудіюванні нерідко доводиться контролювати і розуміння інтонаційних зразків.

4.Забезпечення навчального процесу (команди, інструкції до завдань, формулювання мети уроку, уявлення мовної ситуації). Щоправда, рідна мова тут швидко витісняється іноземним, особливо в усному спілкуванні на уроці, а найбільш досвідчені вчителі з самого початку взагалі не задіюють рідну мову в цій функції. Однак письмові інструкції та коментарі на рідній мові необхідні хоча б в початковий період навчання, щоб забезпечити самостійну роботу учнів.

Вивчення комунікативної поведінки народу починається з вивчення мови, воно постає у вигляді мозаїки, яка може бути зрозуміла в зіставленні з рідною культурою. Вчені вважають, що необхідно розглядати роль рідної мови в вивченні іноземної мови.

Сьогодні серед батьків став дуже популярним «штучний/насильницький» білінгвізм. В рамках цього процесу один з батьків, зазвичай це мати, розмовляє з дитиною іноземною мовою, носієм якої не є. Абсолютно при цьому не вдаючись до прикладів або пояснень рідною мовою, що за думкою вчених не є правильним за рахунок того, що дитина в цьому процесі вивчення мови не має змоги порівнювати і співставляти. Такий вид білінгвальності обмежує дитину у спілкуванні з іншими

членами родини, дітьми, мову яких він не сприймає і не розуміє, оскільки найчастіше знаходиться з мамою. Таким чином, спілкування дитини зводиться до відносин мати-дитя. Така дитина мовно прив'язана до матері, оскільки інший світ навколо нього розмовляє іншою мовою, яку він не розуміє, оскільки, як було зазначено вище, не отримує інструкцій, прикладів і перекладу на рідну мову.

На думку автора це тягне за собою ряд психофізичних негативних факторів для дитини-білінгвала. Дитина може оволодіти другою мовою досить добре але граматичний аспект батькам зручно залишити викладачеві. В ситуації з таким штучним білінгвалом категорично не підходить навчання в групі не білінгвальних дітей і навіть дітей, які добре оволоділи іноземною, оскільки штучний білінгвал не сприймає інструкцій і пояснень на генетично рідній мові. Таку дитину слід віддавати на навчання у іншомовне середовище, мову якого він розуміє. Якщо цього не виникає, то дитина губиться і відчуває стрес в умовах незнайомої йому, здавалося б, рідної мови. Важливо виховувати білінгвальність у дитини в максимально комфортних психологічних, а не насильницьких, умовах.

Як показують спостереження, молодші школярі виявляють великий інтерес до людей з іншою культурою, ці дитячі враження зберігаються на довгий час і також сприяють розвитку внутрішньої мотивації вивчення іноземної мови. [1, 35] При навчанні молодших школярів аудіюванню, говорінню, читанню та письму важливо ставити їх в умови, що вимагають вольових зусиль для зосередження. Потрібно розвивати в учнів здатність до свідомого управління пам'яттю, тобто спеціально звертати їх увагу на те, що треба запам'ятати. Один із прийомів осмисленого запам'ятовування - смислове угруповання матеріалу, наприклад: угруповання слів по правилам читання, по тематичній приналежності, в граматичних структурах за значенням, вживання і формоутворення. Цю здатність учнів слід використовувати під час навчання іноземної мови та розвивати за допомогою вправ на доказів суджень вчителя і учнів, на моделювання проблемних ситуацій, абстрактних схем для наповнення їх конкретним змістом. [11,46]

Наступним фактором, що впливає на специфіку процесу оволодіння дітьми іноземної мови, є їх досвід оволодіння рідною мовою. Учні віком молодшого

шкільного віку вже відносно вільно володіють рідною мовою: можуть в досить широких межах розуміти почуте, зв'язано викладати свої думки, переказувати прочитаний текст, у них в основному сформовані навички злитноскладового читання (80-90 слів за хвилину) і наявний мовний та комунікативний досвід дітей в рідній мові, безумовно, буде служити вчителю опорою при формуванні у них здатності до спілкування іноземною мовою.

Повне виключення перекладу і взагалі рідної мови, не дає оволодіння мовою на когнітивному рівні, тобо глибинного розуміння логіки і структури мови, а формує зовнішній, косметичний пласт: засвоюються сленгові вислови, заучують найбільш уживані фрази, формуються міміка і жестикуляція, які супроводжують мова, тобо засвоюються лише комунікативні навички. Особливо болісно сприймають цей метод флегматики і меланхоліки, люди з загостреним почуттям власної гідності, які часто припиняють навчання тільки для відходу від стресу.

Сучасне соціокультурне положення в системі вищої освіти диктує появу інтернаціональних груп студентів. Що в свою чергу вимагає дещо іншого підходу до викладання. Слід відмітити, що не рідко цей процес супроводжується великою кількістю проблем, пов'язаних як з організацією такого викладання так і з визначенням його цілей і оцінки результатів. При цьому також виникає певний ряд психологічних, організаційних, педпгогічних та дидактичних проблем, вирішення яких потребує наукового обґрунтування і використання вже існуючого позитивного педагогічного досвіду в цій сферію

Під дією соціокультурної середи формується комунікативна і мовна компетенції білінгва і відображаються в його мовній свідомості у виді культурнодетермінованих ментальних лінгво-комунікативних моделей і норм їх актуалізації, які представляють його соціокультурну компетенцію.

Згідно наукових матеріалів існує чотири компоненти соціокультурної компетентності студентів-білінгвів: гносеологіческий, аксиологіческий, операційний та креативно-процесуальний.

Гносеологічний компонент- знання національно-культурних особливостей іноземної країни, національної специфіки мовного іншомовного етикету.

Аксіологічний компонент- гуманне, толерантне відношення до іншомовної культури, носіям іноземної мови, до певних комунікативних актів в різних ситуаціях міжкультурного спілкування.

Операційний компонент передбачає адекватність аналізу комунікативної ситуації (співвідношення певних ситуативних умов з соціокультурними знаннями, що є), усвідомлення і розвиток комунікативних інтенцій, вміння реалізувати інтенцію за допомогою навичків діалогічного спілкування.

Креативно-процесуальний компонент- сформовані у студентів-білінгвів творчі здібності і здібності у навчанні і особистісному розвитку впродовж життя.

Крім того ,можна виділити такі механізми соціокультурної комунікації, які присутні в процесі білінгвальної освіти: характер когніції; абстрогування і фільтрація інформації; спрощення; асоціювання; комбінування і реорганізація інформації; заповнення пробілів; інтерпритація [12, с. 73] .

Висновки. Врахування в процесі мовної освіти студентів національних спільнот психологічної природи білінгвізма дозволить знайти шлях до кросс-культурної комунікативної компетентності студента, що дозволить йому в майбутньому з однаковим успіхом проявити індивідуальність і реалізувати свій освітній потенціал не тільки у гуманітарній, але й в технічній сфері знань, що, в свою чергу, сприятиме розвитку творчого підходу на життєвому шляху, що означає, -жити в гармонії зі світом і з собою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пассов, Е.И. Беседы об уроке иностранного языка: учебное пособие для колледжей / Е.И. Пассов, Т.И. Колова.; Ленинград, «Просвещение», 1975.
3. Бим, И.Л. Теория и практика обучению иностранному языку в средней школе: стат. Описание / И.Л. Бим; - М.: Академия, 1988.
4. Бухбиндер, В.А. Очерки методики обучения устной речи на иностранных языках: Сочинения/В.А. Бухбиндер; - Киев, 1980.
5. Вайсбурд, М.Л. Требования к речевым умениям: Сочинения - иностранные языки в школе / М.Л. Вайсбурд, А.Д. Климентенко; - М, 1972.

6. Вайсбурд, М.Л. Использование учебно-речевых ситуаций при обучении устной речи на иностранном языке: Учебное пособие для проведения спецкурса по обучению иноязычному общению в системе повышения квалификации учителей/ М.Л. Вайсбурд; - Обнинск; Титул, 2001.

7. Крысин, Л.П. Социолингвистические аспекты изучения современного русского языка / Л.П. Крысин; - М, 1989.

8. Алпатов, В.М. История лингвистических учений: учебное пособие/ В.М. Алпатов; - М.: Языки русской культуры, 1999. - 368 с.

9. Витлин, Ж.Л. Современные проблемы обучения грамматике иностранных языков: учебное пособие, иностранные языки в школе// Ж.Л. Витлин; - 5-е изд.- Москва, 2000. - 36 - 39 с.

10. Гальскова, Н.Д. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика: Монография / Н.Д. Гальскова, Н.И. Гез; - М.: Издательский центр «Академия», 2006. - 336 с.

11. Гез, Н.И. Методика обучения иностранным языкам в средней школе: Монография / Н.И. Гез, М.В. Ляховицкий; - М.: Высшая школа, 1982. - 373 с.

12. Бриксина И.Э. Концепция билингвального/ бикультурного языкового образования в высшей школе (неязыковые специальности): автореф. дис....д-ра пед. наук: спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания»-Тамбов, 2009-41 с.

13. Захава-Некрасова, Е.Б. Роль и место грамматики в процессе обучения русскому языку на начальном этапе. В кн.: Русский язык и методика его преподавания не русским: учебное пособие / Е.Б. Захава-Некрасова - Москва, 1973. - 52-60 с.

14. Остапенко, В.И. Обучение русской грамматике иностранцев на начальном этапе: Монография / В.И. Остапенко - М.: Русский язык, 1983. - 98 с.